

УДК 72.01:77(045)

Трошкіна О.А., канд. арх., доцент

Національний авіаційний університет, м. Київ

olenatroschka@gmail.com

ТЕАТРАЛІЗАЦІЯ ТА СЦЕНАРНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ СЕРЕДОВИЩА СУЧАСНИХ ПАРКОВИХ ПРОСТОРІВ

У статті розглянуто питання театралізації архітектурного середовища і середовища парків.. Зроблено аналіз спільних і відмінних рис між самим театром і архітектурою, між простором театру та архітектурним простором,, між грою в театрі і грою в архітектурному просторі. Розглянуті тенденції театралізації та застосування сценарного підходу при проектуванні як історичних так і сучасних парків.

Ключові слова: театралізація, архітектурне середовище, сприйняття середовища, сценарний підхід в проектуванні, ландшафтна архітектура, парки.

Постановка проблеми. В загальноприйнятому театрознавцями визначенні «театралізація» – це засіб створення цілісного художнього образу за допомогою гриму, одягу, перук, аксесуарів, освітлення, музично-шумового оформлення, а також відповідної поведінки. Отже, мова йде про створення образу, що відповідає також і задачам архітектури як виду саме образотворчого мистецтва. В створенні образу як самого архітектурного об'єкту, так і середовища, місця де він знаходиться також приймають участь багато різних компонентів: містобудівна ситуація, форма, об'єм, колір, деталі, фактура поверхонь, наявність площі перед будинком, наявність пам'ятника, озеленення тощо. Отже, спільним як для театру так і для архітектури (так само і для ландшафтної архітектури) є поєднання окремих частин у єдине ціле, синтез мистецтв задля створення відповідного образу.

Мета статті полягає в дослідженні проявів театралізації архітектурного середовища та середовища парків та розгляду застосування сценарного підходу при їх проектуванні.

Аналіз останніх досліджень. За дослідженнями багатьох вчених, як психологів, соціологів, мовознавців так і мистецтвознавців та теоретиків

архітектури, як сучасних, так і давно визнаних (Бахтін М., Берн Е., Іванов В'яч., Лотман Ю., Раппапорт О., Хьойзинга Й., та багатьох ін..), творча самореалізація та розвиток людини, її пізнання самої себе і світу відбувається завдяки природній потребі в грі та театралізації.

В 1970-х роках у зв'язку із значною кількістю досліджень, присвячених середовищному підходу у вивченні архітектурно-містобудівних питань, виникло поняття театралізації архітектурного середовища і означало внесення в емоційно-художню та матеріально-фізичну структуру середовища атмосфери гри, неоднозначності трактування обставин та ліній поведінки, образно-композиційної орієнтації на його умовно «видовищне» сприйняття. Це відбувалося у руслі залучення в теорію архітектури понять із різних галузей знань в т.ч. і театрознавства, що було викликано неможливістю описання і вивчення складних архітектурних процесів суто архітектурними термінами та методами.

Серед робіт останніх років, присвячених темі театралізації слід відмітити значну кількість робіт театрознавців, де по-новому осмислюється театралізоване свято на міський площі, його режисура, сценарність та значимість для життя міста. Також відбувається уточнення самого поняття «театралізація» та зазначається, що сьогодні це явище стає багатофункціональним та і навіть невід'ємним у житті сучасного суспільства оскільки у людини існує потреба у необхідності урізноманітнення сфер своєї діяльності за допомогою засобів театру [3].

Проте, театралізація архітектурного середовища (саме воно і є оточуючим людину середовищем), його вплив на поведінку людини в місті та співвідносність із грою на сучасному етапі, коли повсякденність і святковість втрачають чіткість границь практично не вивчена.

Основна частина. І в театрі і в архітектурному середовищі завжди відбувається якесь дійство, причому, в театрі існує можливість його повтору будь-яку кількість раз, навіть через тривалу перерву, в залежності від бажання і попиту у глядачів. В середовищі ж дійство може бути як постійним так і

короткочасним, тимчасовим. *Постійне дійство*, яке відбувається в архітектурному середовищі – це саме повсякденне життя, якщо архітектуру розглядати як його декорацією. Театральні декорації, як правило, тільки символічно вказують (натякають) на місце дії, а головним є гра акторів та їх костюми, тоді як архітектура – це постійнодіюча декорація дійства-життя, причому, гра людей-акторів може бути взагалі не залежною від декорації як і їх костюмів. Крім того, в театрі не дивлячись на те, що в сучасних постановках глядач може бути задіяним у гру акторів, проте, існує доволі чітка диференціація на глядача і актора. В архітектурному ж середовищі, актор і глядач – це одне і теж. *Короткочасне дійство* також має значний вплив на середовище оскільки часто архітектурний простір будується саме задля дійства, що відбувається періодично і триває недовго. Прикладом є простори і площі міст, розраховані на паради, мітинги, зібрання і т. ін. особливо за тоталітарних режимів – відома алея сфінксів у Єгипті, призначена для церемоніального проходу, площа перед собором Святого Петра у Римі для слухання проповіді папи і т. ін.

Найголовніші театральні жанри – драма і комедія також знайшли своє відображення в архітектурі. Драматургія композиції архітектурного середовища визначається співвідношеннями мас і просторів. В такому підході композиційне ціле розглядається як образна «драматична ситуація», а його частини – як своєрідні архітектурні характери (за А. Раппапортом). Спираючись на досвід образно-метафоричного сприйняття міського середовища, окрема будівля або фрагмент простору – це характер, а їх сукупність утворює драматичну ситуацію, проте і навпаки, драматична ситуація визначає характери, які в неї входять. Між різними характерами існують певні відносини: близькість (часто це означає наявність однакових рис); конфлікт (наприклад, включення в історичну забудову нового сучасного будинку, який порушує усе середовище); убивство (знесення старого будинку). Будинки не просто стоять, але підтримують, штовхають, загороджують один одного, розтягуються у шеренги,

або збиваються у групи, сходяться і розходяться. Все це разом створює особливий психологічний клімат міського ландшафту».

Створення середовища, яке викликає відповідні враження і почуття у глядачів-акторів: урочистість (адміністративні будівлі), урочистість і смуток (меморіальні комплекси), затишок і спокій (давні духовні центри і монастирі) і т. ін. теж можна розглядати як прояв драматургії в архітектурі.

Комедія проявляє себе в архітектурному середовищі легкістю, радісним відношенням до життя. Несподіваність, жартівливість була характерною і в попередні епохи, особливо для садів і парків бароко. Все пронизано грайливістю: і влаштування лабіринтів, які вже не є символами заплутаного, грішного земного життя людини, чи хресний путь Христа, як це було в середньовіччі, а лише як розвага (потрапивши в нього, потрібно уміти вибратись); і незвичні фонтани-«шутіхи», які зненацька обливають водою тих, хто прогулюється; і сама музика, написана спеціально для саду, що різко відрізняється легкістю від тієї, яка звучить у храмах; і топіарне мистецтво, котре набуває найбільшого свого розвитку саме в цей період (стрижка дерев у вигляді садівників, домашніх улюбленців та придворних); і створення ефекту «ах-ах» (коли перед відвідувачами зненацька відкриваються несподівані види, то захоплений оклик «ах-ах» і дав назву цьому ландшафтному прийому). Все це не кажучи вже про часті феєрверки за будь-якої нагоди, маскаради і карнавали, що відбувалися саме в саду а не в палаці. Існували і спеціальні садові театри, які інколи навіть не були розраховані на вистави – це здебільшого складні архітектурні декорації із напівкруглих стін з нішами та фонтанами. В епоху рококо сади часто прикрашались дзеркалами, або «обманими» картинами, які писались на стінах господарських будівель, створюючи бажані перспективи. З однієї сторони це робилося заради забави, з іншої – збільшувало границі саду, створюючи ілюзію. А в епоху романтизму гілки дерев прикрашались квітами, сувенірами, вінками, стрічками, свитками із віршами та навіть музичними інструментами – скрипками, флейтами та сопілками. Як зазначає Д.С. Ліхачов,

таким чином театралізувалась уся місцевість [5]. Все це сприяло «видовищності» архітектурного середовища.

В сучасних містах жартівливість і грайливість простору можна спостерігати в локальних композиціях як правило, невеличких, інтимних просторів дворів та скверів – скульптурні фігурки казкових героїв і мультиплікаційних фільмів, літературним героям. Герої, яким зведені ці пам'ятники, як правило є комічними, загальними улюбленцями у кожному літературному творі. Ці скульптури притягують до себе городян і туристів, які часто створюють певні ритуали, як то, погладити хвіст бронзового кота у сквері на Золотих Воротах, щоб покликати удачу. Мода останніх років – обв'язування міських елементів (дерев, лав, урн тощо) т. зв. *urbanbombing* яскравими нитками теж надає жартівливості простору. Зрозуміло, що останні приклади оформлення міського середовища є тимчасовими.

Слід відмітити, що сучасне повсякденне середовище все частіше набуває рис свята, а театралізація середовища часто стає арт-практикою. Святкова ілюмінація у місті кожного дня, мигтіння реклами, яка сама по собі пропонує свято при умові придбання того чи іншого товару, значна кількість розважальних та торговельних центрів, кафе, ресторанів звідки звучить музика. Колись короткочасне дійство стає постійним, свято стає повсякденністю.

Сценарний підхід до проектування архітектурного середовища передбачає цілеспрямоване програмування зорових вражень з ціллю підвищення його виразності. Навіть самий перехід з кімнати в кімнату, з двору на вулицю, з вулиці на площу, з простору в простір задає середовищу необхідний ритм – відмічаючи стики (пороги) «кадрів», «епізодів». Послідовність цих «епізодів», об'єднаних ідеєю, сюжетом, утворює архітектурний твір, який має змістовну, інформаційну та зображальну цілісність.

Сценарний підхід до проектування архітектурного середовища зумовлений як природною потребою людини в театралізації (див. попередні дослідження

автора [8]), прагненням сучасних архітекторів до створення виразного святкового середовища для оновлення повсякдення, так і необхідністю управляти процесом створення необхідних, запрограмованих вражень від середовища, в т.ч. для його комерціалізації. Також до задач сценарного проектування можна віднести і проектування людських контактів по мірі пересування в середовищі, розподіл зон доступності і недоступності огляду, просторових акцентів і орієнтирів, підсвідомо фіксованої і зрозумілої візуальної символіки. Для цього побудову сценарію архітектурного середовища варто вести або за принципом поступового рівномірного розкриття подій під час руху (як при послідовному монтажу), або за принципом нарощування цікавості і багатовекторності середовища і емоцій в ньому, з обов'язковою кульмінацією (домінантою), коли людина спочатку підготовлюється до неї, а потім їй відкривається ціль і зміст всього шляху, який вона пройшла (як при послідовному, так і при паралельному і асоціативному видах монтажу). При цьому, домінант може бути декілька, не обов'язково матеріальних (архітектурних), а і звукових, світлових чи нюхових. В такому разі вони «працюють» як єдине ціле, створюючи «сумарний» образ середовища.

Дослідники сценарного підходу при проектуванні реконструкції історичного центру міста з метою підвищення його туристичного іміджу Моргун Н.А., Резницька Л.М., Скопінцев А.В. запропонували сценографічну модель лінійної пішохідної зони на основі сценарного підходу, але не в кінематографічного, а театрального [3]. Ця модель представлена на 4 змістовних рівнях, які мають певну ієрархію в архітектурному середовищі: «маркери» → «мізансцени» → «тематичні зони» → «інтегральний сценарій». «Маркери» є опорні точки простору міського центру (головні пам'ятки). «Мізансцени» – архітектурні об'єкти навкруги маркерів, які включають сам простір об'єкта-маркера, його предметне наповнення і процеси, які там відбуваються. «Тематична зона» – сукупність мізансцен, об'єднаних однією композиційною темою. «Інтегральний сценарій» – синтез «тематичних зон»,

нанизаних на єдину пішохідну вісь, що викликають переживання у глядачів у діахронічному аспекті сприйняття.

Кіноматографічний сценарій відрізняється від театрального більшою кількістю подробиць і деталей, що обумовлено широтою та розмаїттям простору, де відбувається дія і значною кількістю декорацій, на відміну від театру, де простір дуже обмежений і умовний, а декорації змінюються у відповідності до кількості актів. Тому нам видається логічнішими спроби застосування саме кінематографічних засобів для проектування як самого архітектурного середовища, так і сценарію його сприйняття. Адже в такому випадку головними компонентами «оповіді» будуть кадри, їх композиція, способи «стиків» та види монтажу.

Висновок. Отже, однією із психологічних потреб людини є потреба в самореалізації і розвитку людини, яка може реалізовуватись як театралізація. Театралізація архітектурного середовища сьогодні, як і колись, має багато спільного із театром і грою, проте має і свої особливості. Так, і для театру і для архітектурного середовища спільним є поєднання окремих частин у єдине ціле, синтез мистецтв задля створення відповідного образу. І в театрі і в архітектурному середовищі завжди відбувається якесь дійство, причому, в театрі існує можливість його повтору будь-яку кількість раз, і швидкої зміни на інше тоді, як в архітектурному середовищі дійство може бути або постійним або короточасним. Найголовніші театральні жанри – драма і комедія також знайшли своє відображення в архітектурі. Драма визначається співвідношеннями мас і просторів, а комедія – іронічністю і жартівливістю простору, якому цих рис надають ілюзії, несподівані ефекти і перспективи, деякі деталі, використані не в традиційному аспекті і т. ін.. Архітектурний простір часто проектується спеціально розрахованим на проведення церемоній і ритуалів, і елементи, які беруть участь у наданні символічності такого простору мають схожість із театальною бутафорією – предметами театальної обстановки, що допомагають розкрити ідею п'єси.

Слід відмітити, що сучасне повсякденне середовище все частіше набуває рис свята, а театралізація середовища часто стає арт-практикою. Все це впливає на сприйняття людиною середовища та на її поведінку в ньому. З огляду на те, що сучасне середовище все більше орієнтоване на швидкісне сприйняття то, як зазначають сучасні дослідники, воно стає все більш кінематографічним.

Отже, при проектуванні архітектурного середовища, і при побудові сценарію його сприйняття доцільно використовувати кінематографічний принцип монтажу, оскільки він більш повно відповідає як руху погляду людини від фрагмента до фрагмента із досить вузькою областю чіткого сприйняття в середовищі (що відповідає кінематографічному кадру), так і самому руху людини із різною швидкістю (що відповідає руху камери та швидкості зйомки).

Список використаної літератури:

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры / Эрик Берн; общ. ред. М. С. Мацковского; [авт. послесл. Л. Г. Ионина; М. С. Мацковский]. – Санкт-Петербург.: «Университетская книга», 1997. – 398с.
2. Бувалець О.О. Еволюція поняття «театралізація» в культурному просторі масових видовищ: історія та сучасність // Культура України. – 2012. – Вип. 38. – С. 142-150.
3. Лихачев Д.С. Поэзия садов. К семантике садово-парковых стилей / Дмитрий Сергеевич Лихачев. – Ленинград.: Наука, 1982. – 343с.
4. Лотман Ю. Театр и театральность в строе культуры начала XIX века / Юрий Лотман // Статьи по семиотике и типологии культуры. – Таллин.: Александра, 1992. – Т. 1, – С. 269-286.
5. Моргун Н.А. Архитектурная сценография городской среды – как проектная стратегия реконструкции исторического центра города и фактор укрепления его туристического имиджа / Моргун Н.А., Резницкая Л.М., Скопинцев А.В. // Межотраслевое объединение Южное архитектурное общество Союза архитекторов России [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://archrus.ru/Activities/Statqi/Arxitekturnaja-scenografija-gorodskoj-sredy>
6. Раппапорт А. Городская среда и драматургия архитектурной композиции [Электронный ресурс] / А. Раппапорт // Проблемы архитектурной композиции. – 1972. – Режим доступа до зб. <http://papardes.blogspot.com/2009/12/blog-post.html>
7. Раппапорт А. Зрители и герои «архитектурного театра»// Архитектура СССР, 1979. – № 10. – С. 34.
8. Раппапорт А. Пространство театра и пространство города в Европе 16-17 веков // Театральное пространство. Материалы научной конференции (1978).

М., 1979 [Электронный ресурс. режим доступа]
<http://papardes.blogspot.com/2009/11/16-17.html>

9. Туманов И.М. Режиссура массового праздника и театрализованного концерта / И. М. Туманов. – М. : Просвещение, 1978. – 87 с.

Abstract